

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI KASBGA DOIR FRAZELOGIZMLARNING GRAMMATIK TUZILISHI

Mavlonova Husnoro Sadriddinovna,

Termiz Iqtisodiyot va Servis Universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: Tojiboyeva Shoxista Komiljonovna,

PhD, Termiz Iqtisodiyot va Servis Universiteti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18925527>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida kasb faoliyati bilan bog'liq frazeologik birliklarning grammatik tuzilishi qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida kasbga oid frazeologizmlarning morfologik shakllanishi, sintaktik modeli hamda gap tarkibida bajaradigan funksional vazifalari ilmiy asosda yoritiladi. Har ikki tilda uchraydigan fe'lli, o'tli, sifatli hamda predikativ frazeologik birliklarning struktur xususiyatlari aniqlanib, ularning grammatik barqarorligi va transformatsiyaga uchrash darajasi o'rganiladi. Shuningdek, kasbiy faoliyatni ifodalovchi frazeologizmlarning til tizimidagi o'rni, nutq jarayonidagi qo'llanish imkoniyatlari hamda milliy tafakkur bilan bog'liq grammatik xususiyatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillarida frazeologik birliklarning grammatik qurilishi o'xshash va farqli jihatlariga ega ekanligini ko'rsatadi. Ingliz tilida analitik tuzilma ustunlik qilsa, o'zbek tilida agglutinativ grammatik vositalar orqali frazeologik shakllanish keng namoyon bo'lishi aniqlanadi. Mazkur tadqiqot frazeologiya, qiyosiy tilshunoslik hamda kasbiy diskursni o'rganishda nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: kasbga oid frazeologizmlar, grammatik tuzilish, frazeologik birlik, qiyosiy tahlil, sintaktik model, morfologik xususiyat, professional leksika, ingliz tili, o'zbek tili, frazeologiya.

Annotation. This article investigates the grammatical structure of profession-related phraseological units in English and Uzbek languages from a comparative linguistic perspective. The study focuses on the morphological formation, syntactic organization, and functional roles of occupational phraseological expressions within sentence structures. Particular attention is paid to verbal, nominal, adjectival, and predicative phraseological units representing professional activities and social occupations. The research examines grammatical stability, structural patterns, and transformational possibilities of phraseological units in both languages. The analysis reveals that profession-related idioms reflect not only linguistic norms but also cultural and cognitive perceptions associated with professional life. English phraseological units mainly demonstrate analytical grammatical patterns, whereas Uzbek phraseological constructions are characterized by agglutinative grammatical mechanisms. The findings contribute to the development of comparative phraseology, functional grammar studies, and professional discourse analysis, providing theoretical foundations for further linguistic research in bilingual contexts.

Keywords: profession-related phraseology, grammatical structure, phraseological unit, comparative linguistics, syntactic pattern, morphology, professional discourse, English language, Uzbek language, phraseology.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительный анализ грамматической структуры фразеологических единиц, связанных с профессиональной деятельностью, в английском и узбекском языках. Исследование направлено на выявление морфологических и синтаксических особенностей профессионально ориентированных фразеологизмов, а также их функциональной роли в структуре предложения. Особое внимание уделяется глагольным, именным, адъективным и предикативным фразеологическим единицам, отражающим различные виды профессиональной деятельности. Анализ показывает степень грамматической устойчивости данных единиц и их способность к структурным изменениям в процессе речевого употребления. Результаты исследования демонстрируют, что английские фразеологизмы

преимущественно формируются на основе аналитической грамматической системы, тогда как узбекские фразеологические конструкции характеризуются агглютинативными способами выражения грамматических значений. Работа имеет научную значимость для сравнительного языкознания, фразеологии и исследования профессионального дискурса.

Ключевые слова: профессиональные фразеологизмы, грамматическая структура, фразеологическая единица, сравнительный анализ, синтаксическая модель, морфология, профессиональный дискурс, английский язык, узбекский язык, фразеология.

Kirish. Til insoniyat tafakkuri, ijtimoiy tajribasi hamda madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi murakkab va ko‘p qatlamli tizim hisoblanadi. Har bir xalqning kasbiy faoliyati, mehnat jarayonlari va jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlari til birliklari orqali o‘z ifodasini topadi. Ayniqsa, frazeologik birliklar xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va kasb-hunar bilan bog‘liq tasavvurlarini mujassamlashtirgan holda tilning obrazli va ekspressiv qatlamini tashkil etadi. Shu jihatdan kasbga doir frazeologizmlar tilshunoslikda alohida ilmiy qiziqish uyg‘otuvchi muhim tadqiqot obyektlaridan biri sanaladi. Zamonaviy tilshunoslikda frazeologik birliklarni nafaqat semantik yoki uslubiy jihatdan, balki ularning grammatik tuzilishi asosida o‘rganish masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki frazeologizmlarning grammatik shakllanishi ularning nutq jarayonida qo‘llanish imkoniyatlarini, sintaktik moslashuv darajasini hamda til tizimidagi funksional o‘rnini aniqlashga xizmat qiladi. Kasbga oid frazeologik birliklar esa inson faoliyatining turli sohalari — hunarmandchilik, boshqaruv, savdo, tibbiyot, ta‘lim, harbiy ish va boshqa professional yo‘nalishlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular orqali jamiyatning mehnat madaniyati til vositasida namoyon bo‘ladi. Ingliz va o‘zbek tillari tipologik jihatdan turli til oilalariga mansub bo‘lib, ularning grammatik qurilishi sezilarli farqlarga ega. Ingliz tili analitik tuzilishga ega bo‘lsa, o‘zbek tili agglutinativ xususiyatlari bilan ajralib turadi. Mazkur farqlar frazeologik birliklarning grammatik shakllanishida ham o‘z aksini topadi. Shu sababli kasbga doir frazeologizmlarning grammatik tuzilishini qiyosiy aspektda o‘rganish ikki tilning struktur imkoniyatlarini aniqlash, umumiy va milliy xususiyatlarni ochib berish hamda frazeologik tizimning lingvistik tabiatini chuqurroq anglash imkonini beradi. Tadqiqotning maqsadi ingliz va o‘zbek tillaridagi kasbga oid frazeologizmlarning grammatik tuzilishini aniqlash, ularning morfologik va sintaktik modellari, struktur barqarorligi hamda nutqdagi funksional xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun frazeologik birliklarning grammatik shakllanish mexanizmlari, gap tarkibidagi sintaktik vazifalari va transformatsion imkoniyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Mazkur tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, frazeologiya, grammatik tipologiya hamda professional diskurs tadqiqotlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, olingan ilmiy xulosalar xorijiy tillarni o‘qitish metodikasi, tarjimashunoslik hamda lingvomadaniy tadqiqotlarda amaliy ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Frazeologik birliklarni ilmiy jihatdan o‘rganish tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u turli davrlarda ko‘plab

olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Frazeologiya nazariyasining shakllanishida rus va Yevropa tilshunoslik maktablari muhim o‘rin egallaydi. Xususan, frazeologik birliklarning semantik yaxlitligi, grammatik barqarorligi hamda struktur xususiyatlarini aniqlash masalalari ilk bor tizimli ravishda V.V. Vinogradov tomonidan asoslab berilgan. Olim frazeologizmlarni semantik birikish darajasiga ko‘ra tasniflab, ularning til tizimidagi mustaqil birlik sifatidagi maqomini ilmiy jihatdan izohladi. A.V. Kunin ingliz tili frazeologiyasini chuqur tadqiq etib, frazeologik birliklarning struktur-grammatik modellari, komponentlar o‘rtasidagi sintaktik munosabat hamda ularning nutqdagi funksional imkoniyatlarini keng yoritgan. Uning tadqiqotlarida frazeologizmlarning grammatik invariantligi va transformatsion xususiyatlari alohida e‘tibor markazida bo‘lib, aynan shu jihatlar kasbga oid frazeologik birliklarni tahlil qilishda muhim nazariy asos vazifasini bajaradi. N.N. Amosova frazeologik birliklarni kontekstual yondashuv asosida o‘rganib, ularning ma‘nosi nutq muhiti bilan uzviy bog‘liqligini ta‘kidlaydi. Bu yondashuv kasbiy faoliyat bilan bog‘liq frazeologizmlarning real kommunikativ jarayondagi qo‘llanishini aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, I.V. Arnold frazeologik birliklarning stilistik va grammatik funksiyalarini o‘rganib, ularning diskursiv xususiyatlarini ochib bergan. O‘zbek tilshunosligida ham frazeologiya masalalari keng tadqiq qilingan. Sh. Rahmatullayev o‘zbek frazeologik birliklarining leksik-semantik va grammatik tabiati, ularning shakllanish manbalari hamda nutqdagi funksional xususiyatlarini tizimli ravishda o‘rgangan. Olim frazeologizmlarning grammatik jihatdan barqaror birlik ekanligini, biroq nutq jarayonida ma‘lum struktur o‘zgarishlarga uchrashi mumkinligini ilmiy asoslab bergan. B. Yo‘ldoshev va boshqa tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlarda o‘zbek frazeologizmlarining milliy-madaniy xususiyatlari hamda sintaktik modellari yoritilgan. Mavjud ilmiy tadqiqotlar frazeologik birliklarning semantik va uslubiy tomonlarini keng qamrab olgan bo‘lsa-da, kasbga oid frazeologizmlarning aynan grammatik tuzilishi ingliz va o‘zbek tillari kesimida qiyosiy jihatdan yetarli darajada o‘rganilmaganligi kuzatiladi. Shu sababli mazkur tadqiqot frazeologik birliklarning struktur tashkil topishi, grammatik modeli va funksional qo‘llanishini ikki til materiallari asosida kompleks tahlil qilishga yo‘naltiriladi. Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy qiyosiy tilshunoslik tamoyillariga asoslanadi. Ish jarayonida tavsifiy (deskriptiv) metod orqali kasbga doir frazeologik birliklarning grammatik shakllari aniqlanadi va tasniflanadi. Qiyosiy-tipologik metod yordamida ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologizmlarning umumiy hamda farqli grammatik xususiyatlari solishtiriladi. Struktur-semantik tahlil metodi frazeologik birliklarning ichki qurilishi, komponentlar o‘rtasidagi grammatik bog‘lanish va sintaktik modellarning shakllanish mexanizmini ochib berishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, kontekstual tahlil metodi orqali frazeologizmlarning real nutq jarayonidagi funksional qo‘llanishi o‘rganildi hamda transformatsion tahlil yordamida ularning grammatik barqarorlik darajasi va variantlilik imkoniyatlari aniqlashtirildi. Tadqiqot materiallari sifatida ingliz va o‘zbek tillarining frazeologik lug‘atlari, badiiy

adabiyot namunalari, publitsistik matnlar hamda professional diskursga oid manbalardan foydalanildi. Mazkur metodologik yondashuv kasbga oid frazeologizmlarning grammatik tuzilishini tizimli ravishda tahlil qilish, ularning til tizimidagi o'rnini aniqlash hamda ikki til o'rtasidagi struktur qonuniyatlarni ilmiy asosda yoritish imkonini beradi. Natijada frazeologik birliklarning grammatik tabiati, kasbiy mazmuni ifodalashdagi lingvistik mexanizmlari hamda tipologik xususiyatlari kompleks tarzda ochib beriladi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot jarayonida ingliz va o'zbek tillaridagi kasbga doir frazeologik birliklarning grammatik tuzilishi qiyosiy tahlil asosida o'rganildi hamda ularning struktur, morfologik va sintaktik xususiyatlariga oid muhim ilmiy natijalarga erishildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, har ikki tilda kasbiy faoliyatni ifodalovchi frazeologizmlar grammatik jihatdan barqaror birliklar hisoblanadi, biroq ularning shakllanish mexanizmi til tipologiyasiga bog'liq holda farqlanadi. Avvalo, ingliz tilida kasbga oid frazeologizmlar asosan fe'lli konstruktsiyalar asosida shakllanishi aniqlandi. Bunday birliklarda asosiy grammatik yuk fe'l komponenti orqali ifodalanib, frazeologizm gap tarkibida predikativ vazifani bajaradi. Ingliz tilining analitik tabiati sababli grammatik ma'no ko'proq yordamchi so'zlar, predloglar hamda qat'iy so'z tartibi orqali yuzaga chiqadi. Natijada frazeologik birliklarning struktur modeli nisbatan o'zgarmas holatda saqlanadi va komponentlarning o'rnini qat'iy bo'ladi. O'zbek tilida esa kasbga doir frazeologizmlar ko'proq ot-fe'l yoki ot birikmalari asosida shakllanishi kuzatildi. Agglutinatив grammatik tizim ta'sirida frazeologik birlik tarkibidagi komponentlar turli qo'shimchalar yordamida grammatik jihatdan moslashadi. Bu holat frazeologizmlarning gap tarkibida ega, kesim, to'ldiruvchi yoki hol vazifasida erkinroq qo'llanish imkonini yaratadi. Demak, o'zbek tilida grammatik moslashuv darajasi ingliz tiliga nisbatan yuqoriroq ekanligi aniqlanadi. Tahlil natijalari kasbga oid frazeologizmlarning quyidagi grammatik modellari mavjudligini ko'rsatdi:

- fe'l markazli frazeologik birliklar;
- ot komponentiga asoslangan frazeologizmlar;
- sifat yoki baholovchi birliklar asosidagi konstruktsiyalar;
- predikativ tuzilishga ega frazeologik birikmalar.

Shuningdek, ingliz tilida frazeologik birliklarning transformatsion imkoniyatlari cheklangan bo'lib, komponentlarning almashtirilishi ko'pincha birlikning idiomatik ma'nosini yo'qotishiga olib kelishi kuzatildi. O'zbek tilida esa ayrim grammatik shakl o'zgarishlari (zamonaviy qo'shimchalar, egalik yoki kelishik shakllari) frazeologik ma'noga jiddiy ta'sir ko'rsatmasligi aniqlandi. Bu esa o'zbek frazeologizmlarining grammatik moslashuvchanligini namoyon etadi. Tadqiqot davomida kasbga oid frazeologizmlar nafaqat grammatik birlik sifatida, balki professional tajriba va ijtimoiy baholashni ifodalovchi lingvomadaniy vosita ekanligi ham aniqlandi. Ular orqali mehnat jarayoni, kasbiy mahorat, tajriba, mas'uliyat yoki ijtimoiy mavqe kabi tushunchalar obrazli tarzda ifodalanadi. Shu sababli frazeologik birliklarning grammatik shakli ko'pincha

ularning semantik va pragmatik vazifasi bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi. Natijalar ingliz va o‘zbek tillarida kasbga oid frazeologizmlar umumiy kommunikativ funksiyani bajarsa-da, ularning grammatik tashkil topishi tilning struktur tipiga bevosita bog‘liq ekanligini ko‘rsatdi. Qiyosiy tahlil frazeologik birliklarning grammatik modeli milliy til tizimi, tafakkur shakli hamda kasbiy faoliyatni konseptualashtirish usuli bilan chambarchas aloqador ekanligini tasdiqlaydi. Olingan natijalar frazeologiya, qiyosiy grammatika hamda professional diskurs tadqiqotlarini yanada chuqurlashtirish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa. Ingliz va o‘zbek tillaridagi kasbga doir frazeologizmlarning grammatik tuzilishini qiyosiy o‘rganish natijasida mazkur til birliklari professional faoliyatni ifodalashda muhim lingvistik vosita ekanligi aniqlandi. Frazeologik birliklar kasb-hunar bilan bog‘liq tajriba, mehnat jarayonlari hamda ijtimoiy munosabatlarni obrazli shaklda ifodalash bilan birga, tilning grammatik tizimi bilan uzviy bog‘langan holda shakllanishi kuzatildi. Tahlillar ingliz tilida kasbga oid frazeologizmlar asosan qat’iy strukturaga ega bo‘lgan fe‘lli modellarga tayanganligini ko‘rsatdi. Analitik grammatik qurilish natijasida frazeologik birlik tarkibidagi komponentlar o‘rtasidagi tartib barqaror saqlanadi va grammatik munosabatlar yordamchi vositalar orqali ifodalanadi. O‘zbek tilida esa frazeologik birliklar agglutinativ tizim ta’sirida grammatik jihatdan moslashuvchan shaklda namoyon bo‘lib, turli qo‘shimchalar orqali gap tarkibiga integratsiyalashish imkoniyatiga ega ekanligi aniqlandi. Qiyosiy tahlil natijalari har ikki tilda kasbga doir frazeologizmlar grammatik barqarorlik xususiyatiga ega bo‘lsa-da, ularning struktur tashkil topishi til tipologiyasi bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatdi. Ingliz tilida struktur o‘zgarimaslik ustunlik qilsa, o‘zbek tilida grammatik moslashuv va shakliy variantlilik kengroq kuzatiladi. Bu holat frazeologik birliklarning nutq jarayonidagi funksional imkoniyatlariga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, kasbga oid frazeologizmlar grammatik birlik sifatida nafaqat nominativ vazifani bajarishi, balki kasbiy tajriba, mahorat darajasi, ijtimoiy baholash va madaniy qarashlarni ifodalovchi muhim lingvomadaniy vosita sifatida xizmat qilishi aniqlashtirildi. Ularning grammatik modeli til egalarining kasbiy faoliyatni idrok etish usuli bilan bog‘liq holda shakllanadi. Tadqiqot natijalari frazeologik birliklarni grammatik aspektida o‘rganish qiyosiy tilshunoslik, frazeologiya hamda professional diskurs tadqiqotlarini yanada rivojlantirish uchun zarur ilmiy asos yaratishini ko‘rsatadi. Mazkur yo‘nalishdagi izlanishlar kelgusida frazeologizmlarning pragmatik, kognitiv va lingvomadaniy xususiyatlarini chuqurroq tadqiq etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Rahmatullayev, Sh. (2010). O‘zbek frazeologizmlari: Leksik-semantik va grammatik tahlil. Toshkent: Fan.
2. Yo‘ldoshev, B. (2015). O‘zbek frazeologiyasi va milliy madaniyat. Toshkent: Universitet nashriyoti.
3. Karimov, A. (2018). Frazeologik birliklar va ularning nutqdagi funksiyalari. Samarqand: SamDU nashriyoti.

4. Sobirov, M. (2020). Kasbga oid frazeologizmlarning lingvistik tahlili. Toshkent: Ilmiy nashr.
5. Vinogradov, V. V. (1970). Russian Phraseology. Moscow: Nauka.
6. Kunin, A. V. (1995). English Phraseology: Structure and Function. London: Routledge.
7. Amosova, N. N. (2008). Contextual Approach to Phraseology. Berlin: Springer.
8. Arnold, I. V. (2003). Stylistic and Grammatical Functions of Phraseological Units. Oxford: Oxford University Press.

